

KİTAP KRİTİĞİ: OSMANLI SULARINDA RUS VAPURLARI [BUHARLI ÇAĞINDA RUS VAPUR TİCARET KUMPANYASI (1856-1915)]

*Book Review: Russian Steamboats in Ottoman Waters [Russian
Steamboat Trading Company in the Steam Age (1856-1915)]*

Nazile YILMAZ ÖZCAN

Millî Eğitim Bakanlığı, Altınordu Merkez Ortaokulu, Eğitim Bilimleri Uzmanı,
Altınordu/ORDU, E-posta: nazileyilmaz10@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1491-3722>

DOI: <https://doi.org/10.29329/akalid.2025.1346.7>

Makale Türü	Kitap Kritiği - Book Review	Article Type
Geliş Tarihi	14 Nisan - April 2025	Received
Kabul Tarihi	12 Haziran - June 2025	Acceptance
Yayın Tarihi	30 Ağustos - August 2025	Publication
Sayfa Aralığı	191 - 194	Pages Range

Nazile Yılmaz Özcan, “*Kitap Kritiği: Mesut Karakulak, Osmanlı Sularında Rus Vapurları [Buharlı Çağında Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (1856-1915)]*”, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2020, (ISBN: 978-975-17-4482-1)”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, C.3, S.2, Ağustos 2025, s. 191-194.

Mesut Karakulak’ın *Osmanlı Sularında Rus Vapurları [Buharlı Çağında Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (1856-1915)]* başlığıyla kaleme aldığı kitapta bahsi geçen kumpanyanın Osmanlı sularındaki faaliyetleri esas alınmak suretiyle Batı’ya karşı Rus kapitalizminin gelişim evreleri anlatılmıştır. Bu evreler, Rus arşivlerinden elde edilen raporlara dayandırılarak kumpanyanın nitelikleri, faaliyet alanları, ticari etkinlikleri ve siyasi rolleri bakımlarından değerlendirilmiştir. Çalışma portföyü, sermayesi ve faaliyet alanı itibarıyla Rus denizcilik tarihinin dönemin en büyük taşımacılık

şirketi olan Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası sekizi Odesa'da (*Tüm Karadeniz, Aşağı Tuna Yunan adaları, Adriyatik Denizi, İtalya ve tüm Levant limanları*), diğer üçü de İskenderiye, Marsilya ve Trieste olmak üzere düzenli olarak on bir önemli noktaya hizmet vererek faaliyetlerine başlamıştır.

Tanıtımını yaptığımız bu kitap denizcilik tarihine dair bir bilgiyi içermekle birlikte devletlerarası, siyasi, ekonomik, askeri, lojistik ve diplomatik gelişmeler hakkında da farklı bakış açılarıyla ortaya konulmuş bilgi ve belgeleri de ihtiva etmektedir. Kitabın odak noktası, 1856-1914 yılları arasında Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası'nın ticari faaliyetlerinin Rusya'yı İngiltere ve Fransa gibi Batılı büyük devletlerin önemli ve güçlü bir rakibi konumuna getirmesi üzerinedir.

Kitap, giriş haricinde eşit hacimde dört farklı bölümden oluşmaktadır. Kitabın giriş bölümü (s. 1-12) Tarih Boyunca Osmanlı-Rus Ticari İlişkileri ve Vapur Kumpanyaları başlığı ile kaleme alınmıştır. Bu bölümde Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki diplomatik ve ticari gelişmeler sistematik bir şekilde genel olarak değerlendirilmiştir. Kitabın yazarı, Osmanlı-Rus ilişkilerine dair değerlendirmelerini daha anlaşılır kılmak amacıyla birinci bölümü kronolojik esasa göre yelkenli ve buharlı olmak üzere iki farklı dönem halinde yapılandırmıştır. Aynı zamanda bu bölüm, literatür eserleri ve kaynaklar bakımından da oldukça zengin tutulmuştur.

Kitabın Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası'nın Kuruluşu başlığı altında oluşturulan ilk bölümünde (ss. 13-59) bahsi geçen kumpanyanın teşkili, iktisadi gücü, karşılaştığı sorunlar ve bunların çözümleri, sefer ağı gibi birçok bilgiye yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde; kumpanyanın, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) öncesinde ve sırasında genel durumundan bahsedilmiş ve böylelikle mukayeseli bir yaklaşım ortaya konulmak istenmiştir. Karadeniz ve Akdeniz havzası içerisinde kalan birçok limana ait bilgilerin de yer aldığı bu bölümde, kumpanyanın karşılaştığı sorunlara dair idari ve mali açılardan önemli ipuçları verilmiştir. İlk bölümde olduğu gibi kitabın bu bölümü de literatür eserleri ve kaynaklar bakımından geniş tutulmuştur. Ayrıca kullanılan arşiv belgelerinin içerikleri, ele alınan dönemin temel dinamikleriyle mukayese edilmek suretiyle hassasiyetle değerlendirilmiştir.

Kitabın Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası'nın Karadeniz'deki Faaliyetleri başlığı ile oluşturulan ikinci bölümünde (ss. 61-120) Karadeniz'in Rus ticaretine açılması, Karadeniz'deki Rus limanları, Aşağı Tuna ile Kuzey Anadolu kıyılarında bulunan liman ve şehirlerde yapılan ticari faaliyetler ve rezervler gibi bilgiler ele alınmıştır. Bu bölüm,

aslında Karadeniz havzasında yer alan birçok liman ve iskeleler özelinde; bazı şehirlerin ve kasabaların demografik yapıları, iskele ve liman idareleri, ithalat ve ihracat organizasyonları hakkında önemli ipuçları sunmuştur. Ayrıca bu bölümde iskele ve limanlarından yararlanılan ülkelerin bürokratik ve diplomatik işleyişlerine, toplumsal yapılarına, gelişmişlik düzeylerine dair birçok bilgi bulmak mümkündür.

Kitabın üçüncü bölümü (ss. 121-182) Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri başlığı altında oluşturulmuştur. Nitekim bu bölümde ise Akdeniz havzasında bulunan İstanbul, İzmir, Mersin ve İskenderiye gibi merkezler esas alınmak suretiyle bahsi geçen kumpanyanın ticari faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Posta Taşımacılığı, Misyonerlik ve Hukuki Meselelerde Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası başlığı ile teşkil olunan son bölümde de (ss. 183-218) ise Osmanlı sularında posta ve kaçak yolcu nakliyatı, silah kaçakçılığı, kumpanyanın misyonerlik faaliyetlerine lojistik desteği, vapur kazaları ve kumpanyaya dair hukuki meseleler gibi birçok hususa yer verilmiştir. Bu bölümde verilen bilgiler, özellikle XIX. yüzyılın IV. çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik bakımlardan içinde bulunduğu şartları göstermesi açısından önemlidir. Zira bahsedilen dönemde silah ve insan kaçakçılığı, zararlı yayınlar konusunda kitaba konu olan bu kumpanya da aktif olarak yer almıştır.

Denizcilik tarihi üzerine çalışmalar yapan Mesut Karakulak'ın kaleme aldığı kitaba, yerli ve yabancı birçok arşiv ile literatür kaynaklık etmiştir. Denizcilik tarihi çalışmalarına kaynaklık etmeleri bakımından önemli olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi'nin birçok katalogunun incelendiği de anlaşılan kitapta Petersburg'da bulunan Rus Donanma Arşivi'nden [*Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Voenno-Mosrogo Flota (RGAVMF)*] de istifade edilmiştir. Bunların dışında Moskova'da bulunan Rus İmparatorluğu Dışişleri Arşivi [*Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy İmperii (AVPRI)*] ile Rus Devleti Tarih Arşivi'nden (*Rossiyskiy Gosudarstvennyy Istoricheskiy*) birçok belgenin temini noktasında yararlanılmıştır. Aynı şekilde Rus Milli Kütüphanesi de (*Rossiyskiy Natsionalnaya Biblioteka*) Rus literatürünün taranması konusunda yazara faydalı olmuştur.

Kitabın başında yapılan kaynak tanıtımı ve araştırma yöntemine dair bazı teferruatlar eserin orijinallliğini ve bilimselliğini gösterme açısından önemlidir. Kronoloji, indeks ve ekler, kitabın kıymetini göstermesi açısından oldukça önemli ve faydalı emarelerdir. Kitapta harita, fotoğraf, arşiv belgesi, afiş, hisse senedi, posta ofisi damgası, kartpostal, posta pulu, gemi projesi gibi birçok görsele de yer verilmiştir.

Tarihî bir olgunun veya durumun izahında coğrafya bilgisi önemlidir. Bununla birlikte bir bilginin somutlaştırılarak izahına çalışılması hem yazarın hem de okuyucunun lehinedir. Nitekim Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası adıyla kaleme alınan bu eser, coğrafi bilgilerin ve argümanların bolca kullanılabileceği mahiyettedir. Bu sebeple içerik, kaynakça ve değerlendirmeler açısından bilime ciddi katkılar sunan bu kitabın değerini, bahsi geçen kumpanyanın izlediği güzergahlar (eklerde güzergahlar mevcut),

Karadeniz ve Doğu Akdeniz’de yer alan ticari havzalar içeren haritaların eklenmesi daha da artıracağı kuvvetle muhtemeldir.

Konunun giriftliği sebebiyle kitapta, Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası özelinde yabancı vapur şirketlerinin Osmanlı Devleti’yle olan ilişkileri Hukuksuz, Hukukileşme ve Mücadele olmak üzere üç dönem halinde değerlendirilmiştir. Kitabın konusu üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalar tespit edilmiş, bu çalışmaların ortaya koydukları temel paradigma hazmedilmiştir. Böylece daha önceki tezlerin ortaya konmasının ardından araştırmacının yetenekleri çerçevesinde bu paradigmaya nasıl bir katkıda bulunabileceği ve nasıl bir senteze ulaşabileceği şekillenmiştir.

Kitapta vurgu yapılan iki temel nokta mevcuttur: Bunlardan ilki yenileşme çabasına giren Osmanlı Devleti’ni yabancı bir vapur şirketi üzerinden kıyaslayarak devletin çöküş paradigmasını oluşturan iktisadi durumları ortaya çıkarmaktır. İkincisi ise Paris Antlaşması ile Karadeniz’de donanma bulundurma hakkını kaybeden Rusların bir vapur şirketiyle içine düştükleri krizi nasıl aştıklarını ortaya koymaktır.

Günümüze kadar konu üzerine Osmanlı arşiv belgelerini ve Rus kaynaklarını kullanan ve bütünü kapsayan bir araştırma gerçekleştirilmediği için ağırlık bu yön üzerinde oluşturulmuştur. Konunun fıkri yönüne eğilebilmek amacıyla iktisat tarihi ve deniz ticaret hukuku ile ilgili temel eserler taranmıştır. Kapitalizm tarihi ve uluslararası deniz ticareti hukuku bilgisi ham verilerin mukayeseli olarak işlenmesi konusunda yazar, üzerine düşeni layıkıyla yerine getirmiştir. Bu yönü dikkate alınmış olacak ki Türk Tarih Kurumu kitabın yayımlanmasını üstlenmiştir. Bu ise kitabı daha da özel kılmaktadır.